

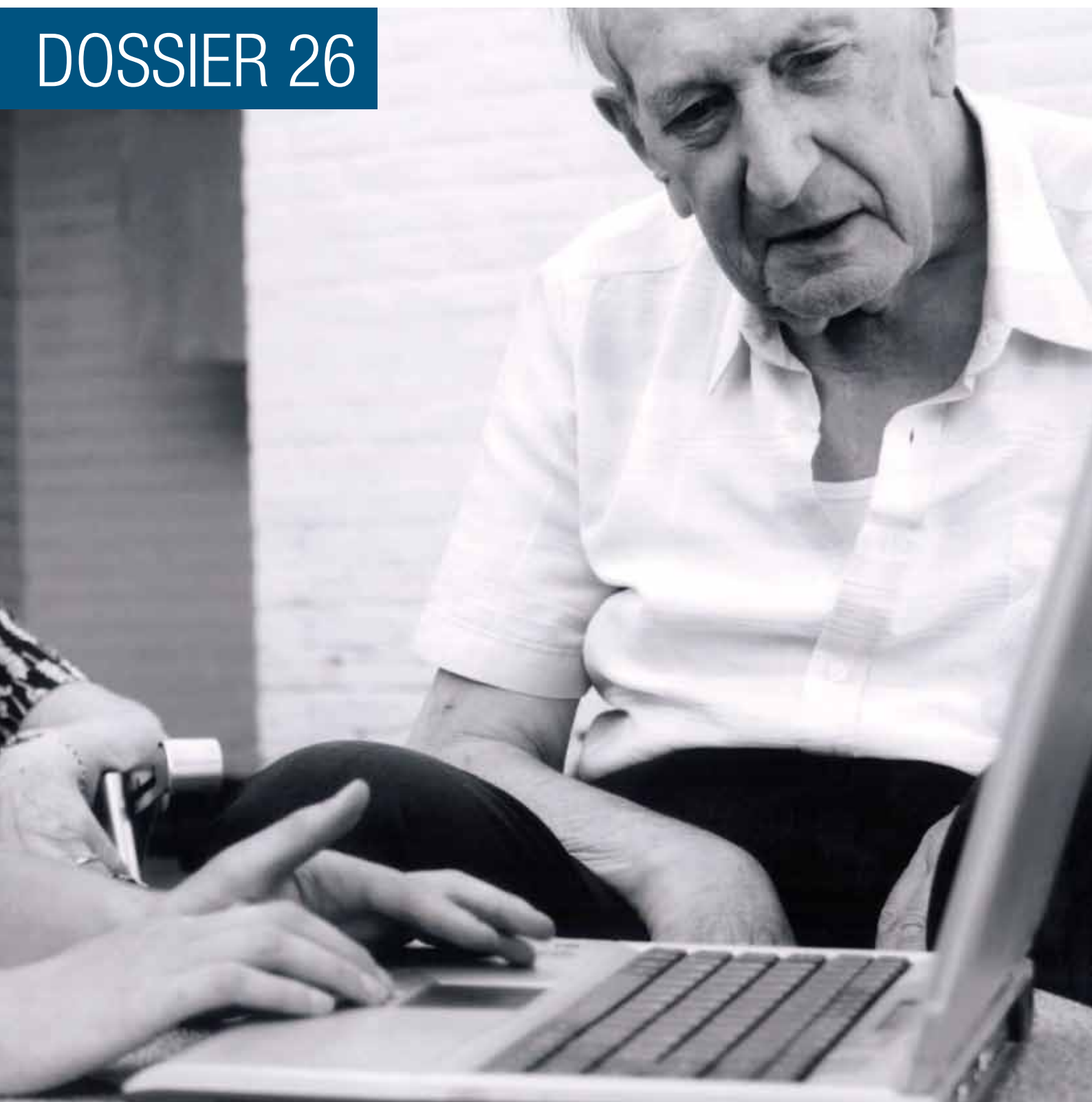

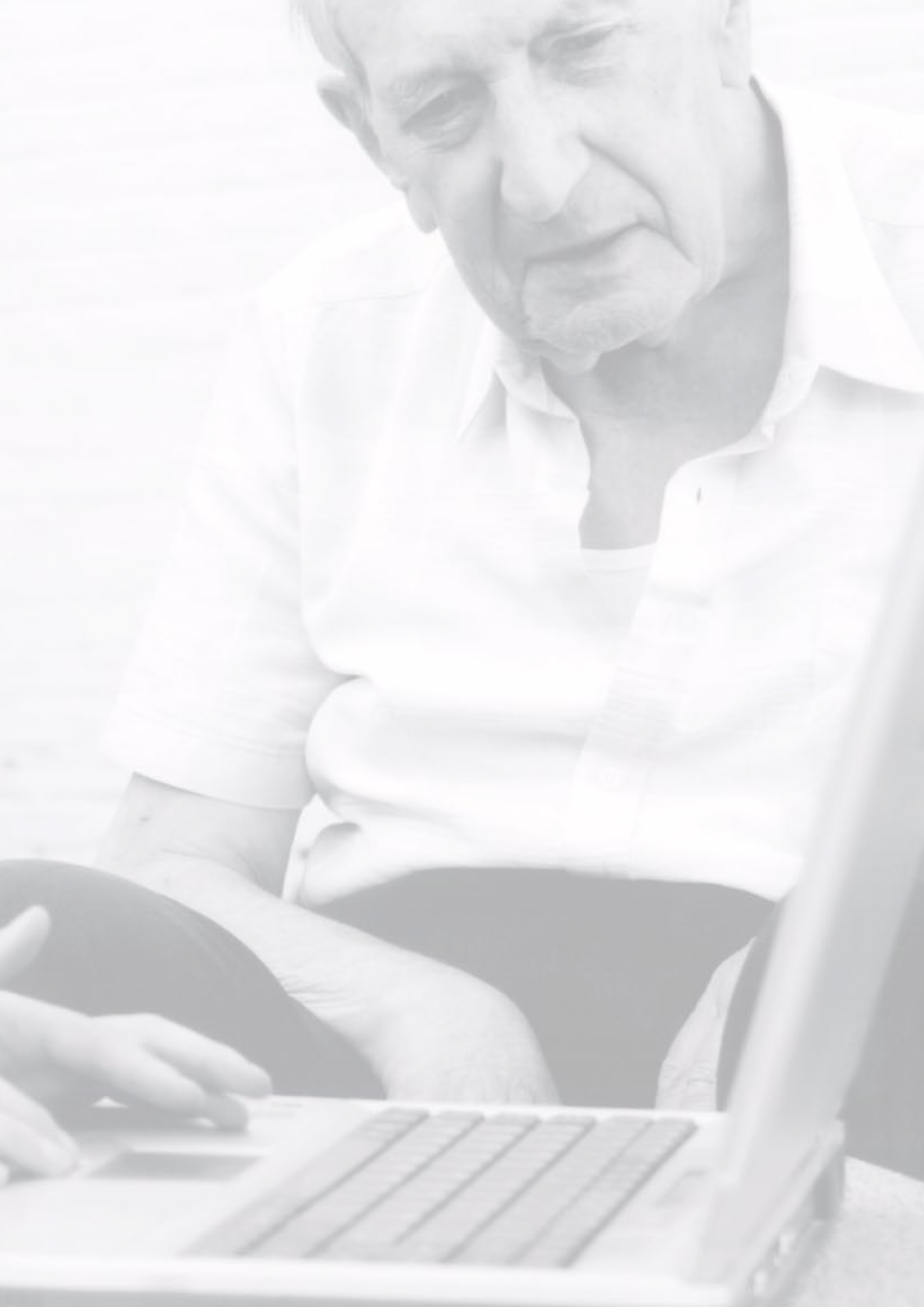
Instituut Samenleving & Technologie

ICT IN WEL EN WEE

OVER KWALIT@(C)TIEF OUDER WORDEN

DOSSIER 26

ICT IN WEL EN WEE

Inhoud

Inhoudstafel	4
Voorwoord	5
Hoofdstuk 1: ICT in een vergrijzend Vlaanderen	6
1.1. Vergrijzing als maatschappelijke uitdaging	7
1.2. ICT als middel om vergrijzing het hoofd te bieden	8
1.3. ICT in Wel en Wee	9
Hoofdstuk 2: ICT en ouderen, nu en later	12
2.1. Diversiteit	13
2.2. Ouderen	14
2.3. Informatie- en communicatietechnologie	18
Stripverhaal ANNA	19
Hoofdstuk 3: Toekomst	26
3.1. Een webvormig assenstelsel	27
3.2. ICT is niet altijd vanzelfsprekend	29
3.3. Voorwaarden voor acceptatie en gebruik van ICT	32
Hoofdstuk 4: Enkele conclusies en aanbevelingen	34
Verdere lectuur	37

IST Dossier nr. 26, © 2012 door het Instituut Samenleving & Technologie (IST), Vlaams Parlement, 1011 Brussel

Dit dossier, met de daarin vervatte resultaten, conclusies en aanbevelingen, is eigendom van het IST. Bij gebruik van gegevens en resultaten uit deze studie wordt een correcte bronvermelding gevraagd.

Informatie- en communicatietechnologieën (ICT) hebben een ingrijpende invloed op ons leven, en dat op al onze levensdomeinen. Terzelfdertijd is niet iedereen in gelijke mate in staat of bereid zich in een ICT-bad te (laten) onderdompelen. Mensen staan immers op verschillende manieren in het leven omdat de ervaringen tijdens hun levensloop en de sociale randvoorwaarden waarin ze die opdoen sterk van elkaar verschillen. Bovendien staan mensen in 2012 allicht anders tegenover ICT dan mensen in bijvoorbeeld 2032. Dit geldt in het bijzonder voor ouderen: veel meer dan nu zullen toekomstige ouderen kansen gehad hebben om zich vertrouwd te maken met de wereld van ICT.

Vandaar dat het IST zich de vraag stelt hoe toekomstige ouderen om kunnen gaan met het uitrollen en gebruiken van ICT toepassingen. Daarbij vertrekt het IST niet van een stigmatiserend beeld van de steeds afhankelijker wordende oudere, maar wil het vooral onderzoeken hoe een ICT-agenda kan ontwikkeld worden voor een toenemende groep ouderen die zowel andere types activiteiten ontwikkelen als mogelijk anders in de maatschappij staan. Het is waarschijnlijk dat zware gezondheidsproblemen meer worden uitgesteld tot op hogere leeftijden. Als er dan toch een aantal problemen ontstaan, kan onderzocht worden hoe het zelfstandig leven van ouderen zou kunnen ondersteund worden door ICT-toepassingen.

Er zal naar verwachting moeten ingezet worden op innovatie van de ondersteuning van ouderen. Er is grote behoefte aan nieuwe benaderingen en instrumenten om oudere personen zo lang mogelijk thuis te laten wonen en actief te blijven betrekken in het maat-

schappelijke leven. Dat blijkt uit de internationale en Vlaamse beleidsagenda's. Als we er van uit gaan dat "de" oudere vandaag al niet bestaat, zal dit in de toekomst allicht nog minder gelden. Migratie, mondialisering en globalisering drukken hun stempel op de groep waar we het over hebben.

Een belangrijke ontwikkeling die mee in de hand moet worden gewerkt is dat niet 'over' ouderen wordt beslist, 'voor' de ouderen, maar dat werk wordt gemaakt om 'met' de toekomstige ouderen een aanpak te ontwikkelen over het gebruik van technologie. Ouderen zijn volwaardige, mondige en zelfredzame burgers die wensen te participeren. Tegelijk mogen we kwetsbare ouderen niet uit het oog verliezen. In eerdere IST-dossiers heeft het IST het probleem van (kans)armoede en ICT aangekaart: het lijkt te verwachten dat we het debat over vaardigheden en gebruik van ICT continu moeten blijven voeren om de digitale kloof in de hand te houden.

Dit dossier biedt een aantal reflecties op ouder worden en ICT. Het dossier is gebaseerd op een verkenning van literatuur, op een verkenning van opinies van stakeholders uit de ouderen- en technologiesector en op een aantal dialogen met burgers.

In dit dossier zal de lezer niet het laatste woord vinden over het thema 'ICT en ouderen', maar het daagt minstens uit om het denkkader te verbreden en hier en daar wat om te gooien. Aan alle betrokkenen om de handschoen op te nemen...

Robby Berloznik
Directeur IST

**HOOFDSTUK 1:
ICT IN EEN VERGRIJZEND VLAANDEREN**

1.1. VERGRIJZING ALS MAATSCHAPPELIJKE UITDAGING

Het aandeel van de ouderen in onze maatschappij stijgt sterker dan dat van de jongeren. Bovendien neemt binnen de grote groep ouderen het aandeel oudste ouderen verhoudingsgewijs ook toe: een dubbele vergrijzing. Verwacht wordt dat 40% van de 65-plussers tegen 2050 ouder zal zijn dan tachtig jaar.

Die verschuivingen zorgen ervoor dat de samenleving ouderen als groep anders bekijkt en een plaats toebedeelt. Vroeger lag de nadruk vooral op de 'welverdiende rust' en veel minder op deelname aan allerlei activiteiten. Vandaag staat actief ouder worden centraal. De aandacht verschuift naar een blijvende participatie in sociale, economische, culturele en maatschappelijke activiteiten. Een achterliggende motivering is dat oudere personen relatief gezonder zijn dan in voorgaande generaties.

'Actief ouder worden' (active ageing) deed zijn intrede in de loop van de jaren negentig. Het achterliggende streefdoel is dat ouderen blijven participeren in sociale, economische, culturele en maatschappelijke activiteiten. Er ontstaan meer mogelijkheden voor vrijetijdsbesteding naast de beroepsloopbaan of de huishoudactiviteiten. Ook wanneer de kinderen het huis uit zijn en de arbeidsloopbaan ten einde is, blijven tal van activiteiten mogelijk, zoals sport, toerisme, vrijwilligerswerk, verenigingsleven, cultuur,... Vaak ligt de focus bij 'active ageing' op blijvende participatie op de arbeidsmarkt. Dit IST-dossier benadert het onderwerp binnen een breder aantal levensdomeinen. Ook in het Vlaamse ouderenbeleidsplan 2010-2014 staat actief ouder worden centraal, met doelstellingen en acties voor alle Vlaamse beleidsdomeinen. Vlaanderen wil het actief en (arbeids)productief ouder worden wil bestendigen en stimuleren, om op die manier de integratie in de samenleving en het welbevinden van ouderen te bevorderen. In dit dossier gaan we ervan uit dat ouderen actief zijn, allerlei rollen opnemen en op die manier een belangrijke maatschappelijke functie vervullen.

Hoofdstuk 1: ICT in een vergrijzend Vlaanderen

1.2. ICT ALS MIDDEL OM VERGRIJZING HET HOOFD TE BIJEN

Informatie- en communicatietechnologieën (ICT) krijgen in dat actief ouder worden een belangrijke ondersteunende rol toebedeeld. Sommigen zien in ICT een middel om de economische last van de vergrijzing op te vangen.

ICT verwijst in algemene betekenis naar het ontwikkelen van kennis over en het ontwerpen en beheren van informatiesystemen waar zowel hard- als software deel van uitmaken. In de praktijk wordt verwezen naar hoogtechnologische producten en dienstverlening. ICT omvat een breed geheel van kennisdomeinen en toepassingen. In de zorgsector vallen hier domeinen onder zoals e-health, e-learning, elektronische dienstverlening, assistieve technologie, e-participatie, expertsystemen, lokalisatietechnologie, internettoepassingen, robotica, zelfs nanotechnologie, ... Wij verwijzen in dit rapport naar alle ICT toepassingen om ouderen te ondersteunen.

ICT wordt voor verschillende levensdomeinen van ouderen besproken. De meeste auteurs behandelen ICT voor ouderen voornamelijk in de context van gezondheid en onafhankelijkheid (bv. zelfstandig wonen). Naar ICT voor andere levensdomeinen gaat veel minder aandacht (zie tabel 2). Dat impliceert ook dat ouderen nog steeds in grote mate worden benaderd als een afhankelijke en niet als een 'actieve' groep die een bijdrage kan leveren aan onze maatschappij.

Arbeid	Sociale netwerken	Gezondheid	Woning en woonomgeving	Vrijtijdsbesteding	mobiliteit

Tabel 2: ICT voor ouderen naar intensiteit van voorkomen in literatuur

 Hoge intensiteit Lage intensiteit

Ook in Vlaanderen zijn initiatieven rond 'ICT voor ouderen' vooralsnog sterk gericht op zorg en gezondheidszorg en minder op andere maatschappelijke activiteiten. Het loont dus de moeite om bij ICT in 'wel en wee' van ouderen wat langer stil te staan.

1.3. ICT IN WEL EN WEE

Dit IST-dossier is gebaseerd op de resultaten van het onderzoeksproject 'ICT in Wel en Wee'. Dat project hield een verkenning in van de verwachtingen, wensen

en behoeften van (toekomstige) ouderen met betrekking tot ICT-gebruik in verschillende levensdomeinen. De verkenning leverde verschillende suggesties op voor het beleid.

In Vlaamse beleidsdocumenten wordt de bijdrage van ICT voor ouderen vermeld:

De **beleidsnota welzijn, volksgezondheid en gezin** legt de nadruk op het belang van ICT voor de zorg voor ouderen. Dat kan onder andere door hun autonomie te versterken en hun comfort en maatschappelijke inclusie te vergroten. ICT kan ook de zorgkwaliteit verbeteren omdat ze een betere follow-up van de patiënten, een sterkere patiëntenparticipatie en een betere communicatie mogelijk maakt (Vandeurzen 2009).

De **Vlaamse Raad voor WetenschapsBeleid (nu VRWI)** (2008) formuleert zes strategische technologieclusters voor Vlaanderen. Een van de

clusters is ICT in de gezondheidszorg. De focus ligt daarbij op ICT in de thuiszorg, waardoor ouderen langer zelfstandig wonen, bij voorkeur thuis.

Het beleidsdocument **Vlaanderen in Actie (ViA)** (2009) formuleert vijf doorbraken die Vlaanderen wil gerealiseerd hebben vóór 2020. Een daarvan is het 'Medisch Centrum Vlaanderen' (nu 'Flanders Care'). ICT geldt daar als een middel om de kwaliteit van de gezondheids- en welzijnszorg en de kostenefficiëntie te verbeteren. ViA wil ook in de ouderenzorg van ICT een speerpunt maken.

Hoofdstuk 1: ICT in een vergrijzend Vlaanderen

Werkwijze van het onderzoek

De vakgroep Medische Sociologie (MeSo) van de Vrije universiteit Brussel voerde het onderzoek uit tussen november 2010 en november 2011. Het bestond uit drie delen.

1. Welke behoeften en preferenties hebben (toekomstige) ouderen in verschillende levensdomeinen en kan ICT bijdragen tot een invulling ervan? De groep ouderen wordt hierbij benaderd als een diverse groep op het gebied van cultuur, levensfase, gezondheid, gender en sociaaleconomische status.
2. Welke knelpunten kunnen maatschappelijke introductie van ICT tegengaan en tot welke knelpunten kan de introductie van ICT leiden?
3. Welke aanbevelingen doen stakeholders en individuele burgers om deze knelpunten te verhelpen?

Hierbij werd een toekomstperspectief van dertig jaar gehanteerd.

De verkenning bestond uit drie stappen, namelijk een literatuurstudie en verkennende interviews, een stakeholderpanel en drie burgerpanels.

Literatuurstudie en verkennende expertinterviews

Voor de literatuurstudie werd zo veel mogelijk literatuur geïnventariseerd over de behoeften en preferenties van (toekomstige) ouderen in verschillende levensdomeinen en over hoe ICT die kan invullen. De onderzoekers verzamelden ook mogelijke knelpunten van ICT. Ter aanvulling kwam bovenop de literatuurstudie een aantal interviews met deskundigen van het IBBT, het Nederlandse Rathenau-instituut, OKRA, de VUB en Zorgnet Vlaanderen. De literatuurstudie en de interviews vormden de opstap naar een tweede fase, de stakeholderdialoog. Voor deze fase is samengewerkt met Pantopicon als facilitator.

Stakeholderdialoog

Tijdens de dialoog reflecteerden Vlaamse stakeholders over de literatuurstudie en over de toekomst voor ICT en ouderen. Die reflecties vormden de basis voor de ontwikkeling van een meerdimensionaal assenstelsel om toekomstbeelden rond te schrijven. De stakeholderdialoog vond eind mei 2011 plaats in het Vlaams parlement. Aan de workshop namen zeventien stakeholders uit de volgende organisaties deel: GOSA, VVSG, EDM, Philips, IMEC, Artesis Hogeschool, Belgian senior consultants, VDAB, Zorgnet Vlaanderen, Universiteit Antwerpen, Aristoco, De Lijn, IMOB, Bosch, OKRA en Bloso.

Drie burgerpanels

Tot slot kregen Vlaamse burgers tijdens drie burgerpanels 10 verschillende toekomstbeelden voorgelegd. Voor de burgerpanels trokken de onderzoekers in de week van 26-30 september 2011 naar een seniorencentrum in Brussel, een dagcentrum in Roeselare en een woonzorgcentrum in Velm (Sint-Truiden). Ze rekruteerden 29 deelnemers voor het onderzoek, twaalf in Brussel, negen in Roeselare en acht in Velm. De deelnemers waren geboren tussen 1928 en 1959. Er namen tien vrouwen en negentien mannen deel. Daarbij waren geen allochtonen. Er werden bewust geen gegevens gevraagd over de sociaaleconomische status van de deelnemers.

HOOFDSTUK 2: ICT EN OUDEREN, NU EN LATER

2.1. DIVERSITEIT

Levensdomeinen

Ons dagelijkse leven speelt zich af binnen verschillende levensdomeinen. Familie, sociale netwerken, gezondheid, arbeid, vrijwilligerswerk, vrijetijdsbesteding, mobiliteit, woning en woonomgeving en veiligheid zijn voor dit dossier de belangrijke levensdomeinen.

Veroudering beïnvloedt die verschillende levensdomeinen. Naarmate mensen ouder worden verandert de relatie met gezin en familie. De partner kan sterven, de kinderen gaan het huis uit, er komen kleinkinderen, ouderen gaan nieuwe relaties aan,... Na hun pensioen krijgen ouderen meer tijd om zich te engageren voor bijvoorbeeld vrijwilligerswerk, vrijetijdsbesteding, familie,... en ontwikkelen zich gedurende lange tijd nieuwe soorten van relaties en inzet in de maatschappij. Gemiddeld vanaf 75 jaar vermindert het sociale

netwerk echter aanzienlijk: vrienden sterven of het contact onderhouden wordt moeilijker vanwege een verminderde mobiliteit,... De oudste ouderen zijn minder dan de jongere groep lid van verenigingen, ondanks de positieve invloed van vrijwilligerswerk op hun welbevinden.

Zonder de gepaste randvoorwaarden vereenzamen ouderen gemakkelijk. Naarmate de leeftijd stijgt neemt de kans op mentale en fysieke gezondheidsproblemen toe en zijn de ouderen voor het uitvoeren van dagelijkse taken steeds vaker aangewezen op hulp. De mantelzorg zal er in de toekomst echter anders uitzien. Solidariteit tussen de generaties is niet langer vanzelfsprekend. Ouderen hebben minder kinderen, kinderen wonen verder van hun ouders, in meer gezinnen gaan man en vrouw werken en het aantal nieuw samengestelde gezinnen neemt toe.

Hoofdstuk 2: ICT en ouderen, nu en later

Fysieke kwetsbaarheid en eenzaamheid gaan gepaard met onveiligheidsgevoelens: meer dan 30% van de Vlaamse ouderen voelt zich onveilig. Hoe ouder men wordt, hoe meer onveilig men zich voelt.

Mobiliteit bevordert de participatie aan het sociale en het gemeenschapsleven. Het gaat daarbij in het bijzonder om veilige en aangepaste transportmogelijkheden. Er is een verband tussen mobiliteit en cultuurparticipatie: ouderen verkiezen cultuurparticipatie overdag en in de buurt. Gemeenschapsleven en levenskwaliteit zijn nauw met elkaar verbonden.

Naarmate de leeftijd toeneemt, krijgt de directe woonomgeving steeds meer belang. Mensen wonen het liefst zo lang mogelijk in hun eigen huis en hebben bijgevolg behoefte aan winkels en andere dienstverlening in de buurt. Ook een veilige, comfortabele en toegankelijke woning, aangepaste huishoudapparatuur en hulp bij dagelijkse activiteiten zijn in toenemende mate noodzakelijk. De zelfredzaamheid dreigt problematisch te worden doordat het merendeel van de Vlaamse woningen niet aan de behoeften van ouderen is aangepast.

Levensdomeinen staan niet los van elkaar. Veranderingen in een levensdomein kunnen op andere terreinen een invloed hebben. Zo kan een vermindering van de fysieke mobiliteit een afname van de sociale contacten veroorzaken. Veranderingen in gezondheid hebben een impact op de vrijetijdsbesteding (bv. verminderde deelname aan sportactiviteiten) of kunnen de deelname aan vrijwilligerswerk negatief beïnvloeden. Stoppen of verminderen van betaalde arbeid creëert tijd voor vrijetijdsbesteding of vrijwilligerswerk. Uit de gesprekken met een panel van experts bleek dat de grenzen tus-

sen levensdomeinen in de toekomst nog sterker zullen vervagen. Activiteiten verlopen veel meer door elkaar: mensen zullen na hun pensioen nog deeltijds werken of op vakantie contact onderhouden met hun ouders of kinderen. Precies op het vlak van die vervloeiing biedt ICT handige mogelijkheden.

2.2. OUDEREN

Babyboomers...

In dit dossier staan de babyboomers centraal: de generatie geboren tussen 1946 en 1964. Zij zijn de 'ouderen van de toekomst'. Ze vormen een generatie met andere behoeften en voorkeuren: ze zijn actief, mondig en autonoom ingesteld, hechten veel belang aan keuzevrijheid en wijzen betutteling af. De babyboomers beleefden een periode van sterke economische groei, toenemende welvaart, en kregen meer onderwijskansen. De generatie legt meer nadruk op zelfontplooiing, ondervond verminderde grip van de kerk op het leven en kreeg nieuwe mogelijkheden tot geboortebepaling.

De babyboomgeneratie is echter ook een 'sandwichgeneratie'. Veel babyboomers zijn zwaar belast met zorgtaken voor zowel de ouders als de kinderen/kleinkinderen. In de toekomst zal de verhoging van de pensioenleeftijd (voornamelijk bij vrouwen) naar verwachting ook haar stempel drukken op de mantelzorg. En dit in een periode waarin dat soort van informele zorg wellicht veel aan belang zal winnen.

Vermoedelijk zal het aantal alleenwonende ouderen toenemen. De babyboomers laten zich minder leiden door familiebanden en door de directe omgeving. Ze hebben een ander soort relatie met partners of (stief)

kinderen. Ze onderhouden ook relaties op afstand (zowel familiaal, vriendschappelijk, met ex-collega's), wat ertoe kan leiden dat die contacten bij verminderde mobiliteit wegvallen. Ze gaan in vergelijking met de voorgaande generaties minder langdurige relaties aan. De generatie wordt gekenmerkt door individualisering. Het sociale, hechte gemeenschapsleven van de beperkte dorpskern met nagenoeg levenslange sociale contacten blijft vervagen. Ook de ruimtelijke ordening, waarbij dorpen en wijken minder duidelijk identificeerbaar zijn, speelt in dit proces een rol. Anderzijds wordt dan weer wel veel verwacht van de uitgebreide communicatiemogelijkheden.

Babyboomers hebben ook een ander gezondheidsgedrag. Enerzijds zou hun gezondheid kunnen verbeteren, onder andere door meer preventief gedrag, door een hoger opleidingsniveau en een betere gezond-

heidszorg. Anderzijds worden babyboomers vaker het slachtoffer van chronische aandoeningen en welvaartsziekten. Babyboomers gaan zelf op zoek naar gezondheidsinformatie, nemen initiatief en hebben eisen en verwachtingen ten aanzien van het zorgaanbod: ze willen meer keuze en een flexibeler zorgaanbod.

De ouderen van de toekomst zullen langer moeten werken dan die van de voorgaande generaties. Tezelfdertijd zullen ze meer aandacht vragen voor de balans tussen werk en vrije tijd. De pensioenleeftijd optrekken zal een andere invulling van het begrip arbeid impliceren: flexibele arbeidsmogelijkheden, aangepast werk, ook voor fysiek zware jobs, barrièrevrije werkplaatsen, opleidings- en trainingsmogelijkheden, aandacht voor werkritme en leeftijdsdiscriminatie. Actief ouder worden betekent ook aandacht voor vrijwilligerswerk.

Babyboomers vertonen een zeer actief vrijetijdsgedrag: zij die beschikken over voldoende koopkracht zijn vaak uithuizig, reizen veel en gaan op cultuuruitstap. Ze sporten en hechten veel belang aan levenslang leren. Ze doen dit bovendien vaak buiten het georganiseerde circuit om en regelen veel zelf. Volgens de experts zal die nieuwe levenswijze druk met zich meebrengen op zorgtaken, omdat deze generatie er minder beschikbaar voor zal zijn.

De problemen van een basisdienstverlening dicht bij huis of van aangepast vervoer ernaartoe zullen zich in de toekomst blijven stellen. Woonomgevingen zullen zich moeten aanpassen aan de vergrijzing: initiatieven voor levensbestendig wonen, extramurale zorgdiensten en alternatieve, gemeenschapsgerichte woonvormen zullen aan belang winnen. Babyboomers zouden mogelijk open staan voor alternatieve, meer kleinscha-

Hoofdstuk 2: ICT en ouderen, nu en later

lige collectieve woonvormen als alternatief voor de rusthuizen en dagcentra die we vandaag kennen.

Verkeersveiligheid wordt een bijzonder aandachtspunt. Cognitieve en fysieke vaardigheden gaan achteruit met de leeftijd, wat een invloed heeft op de rijvaardigheid. Dat is van belang voor een generatie die heel hoog heeft ingezet op eigen individueel vervoer en minder op openbaar vervoer. We zullen in de toekomst werk moeten maken van andere modellen van openbaar vervoer die inspelen op de levensstijl van deze groepen. Hoog opgeleiden staan vandaag relatief meer open voor openbaar vervoer.

...in soorten en maten

De (toekomstige) ouderengroep is niet homogeen, en dat inzicht blijft onderbelicht in het denken over ICT. 'De' ouderen bestaan niet: ouderen verschillen naar leeftijd, geslacht, biografie, inkomen, opleidingsniveau, religie, cultuur, capaciteiten en beperkingen,...

De samenleving van de toekomst is multicultureel. Behoeften en verwachtingen kunnen dus sterk verschillen. De werkloosheid onder allochtonen is hoog en hun arbeidsomstandigheden en -voorwaarden zijn vaak slechter. De arbeidsmarktparticipatie bij Turkse en Marokkaanse vrouwen is heel laag. Turkse en Marokkaanse ouderen hechten veel belang aan informele zorg en 90% van de allochtone ouderen wil niet oud worden in een zorgvoorziening. In veel van die groepen is zorg nog overwegend een vrouwentaak, wat de zorgbelasting bij allochtone vrouwen groot kan maken. Allochtonen van de eerste generatie lopen een grotere kans op vereenzaming en verkeren vaak in slechtere gezondheid dan autochtonen. Personen van Turkse

en Marokkaanse afkomst hebben zwaardere fysieke beperkingen en zijn door hun gezondheid vaak minder mobiel. Allochtone ouderen sluiten zich minder aan bij verenigingen terwijl precies hun groep behoefte heeft aan een georganiseerde invulling van de vrije tijd. Van allochtone babyboomers wordt verwacht dat ze een ander waardepatroon zullen hebben dan hun autochtone generatiegenoten. Voorts wordt ook bij Turkse en Marokkaanse allochtonen de intergenerationele zorg complexer, omdat de jongere generaties meer de gewoonten van autochtone jongeren zullen overnemen. Ook in de toekomst zullen mensen uiteenlopende opleidingen, inkomens en soorten werk hebben. Laag opgeleiden vereenzamen meer, participeren minder in het verenigingsleven en zijn meer op de directe woon-omgeving gericht. Hoog opgeleiden zijn gezonder, hebben ook een gezondere levensstijl en benaderen makkelijker zorgverleners en verstrekkers van hulpmiddelen. Mensen met een laag inkomen voelen zich onveilig. De verwachting bestaat dat de inkomenskloof tussen diegenen die zich wel of niet financieel konden voorbereiden op hun pensioen zal toenemen. Daarenboven bestaat bezorgdheid over personen die in de toekomst minder zullen kunnen rekenen op overheidstussenkomst.

Er speelt ook nog steeds een gendereffect. Vrouwen combineren vandaag zorg- en arbeidstaken en zullen in de toekomst zorgtaken blijven opnemen. Vrouwen vereenzamen vaker dan mannen. Ze hebben meestal een lager inkomen, zijn meer gehecht aan hun thuis dan mannen en voelen zich kwetsbaarder.

“Tim, 68 jaar, is met vakantie in een Spaans luxehotel. Hij was bedrijfsleider van een grote supermarktketen. Hij wil nog niet helemaal op pensioen, want hij doet zijn werk graag, maar hij is zijn arbeidsactiviteit wel aan het afbouwen. Hij blijft dus een inbreng hebben in het bedrijf. Hij heeft altijd graag gereisd en voldoende vrije tijd is voor hem altijd belangrijk geweest maar toch reist hij nu nog meer dan vroeger...”

Hoofdstuk 2: ICT en ouderen, nu en later

2.3. INFORMATIE- EN COMMUNICATIETECHNOLOGIE

ICT, afgestemd op de behoeften van een diverse groep, kan uitgroeien tot een hulpmiddel in verschillende levensdomeinen.

Naar verwachting zullen in de toekomst meer ouderen beter vertrouwd zijn met ICT dan in de voorgaande generaties. De burgers die we gesproken hebben, zien vooral een meerwaarde in ICT-toepassingen voor veiligheid, zorg en gezondheid. Er bestaat een zekere bezorgdheid dat ICT teveel opgedrongen zal worden zonder dat er echt een behoefte aan is.

ICT wordt gezien als een belangrijk hulpmiddel in de toekomstige zorg. ICT kan bijdragen tot een vlottere organisatie van de gemeenschapszorg en een

efficiënte inzet en ondersteuning van mantelzorgers. ICT kan een rol spelen in de organisatie van zorg op afstand, als reactie op het tekort aan professionele zorgverleners, de beperkte mobiliteit van ouderen, ouderen die actief en uithuizig zijn (bv. zorg op reis) en de eisen van babyboomers met betrekking tot flexibiliteit en continue beschikbaarheid van de zorgverleners. ICT biedt voorts mogelijkheden om in te spelen op individuele behoeften en maakt informatie sneller toegankelijk. ICT kan de zelfredzaamheid van patiënten verbeteren en het zorgaanbod vergroten. Domotica kan het comfort in woningen sterk verhogen en ouderen ondersteunen die in hun eigen huis willen blijven. ICT heeft toepassingen voor de beveiliging van het huis, hoewel sommige gesprekspartners erop wijzen dat ze ook net de onveiligheidsgevoelens kan aanwakkeren.

Anna (65)

Wegens de verhoogde pensioenleeftijd is Anna nog aan het werk

Stripverhaal ANNA

Stripverhaal ANNA

De ICT-sector ontwikkelt toepassingen ter ondersteuning van zorgverleners en zorgprocessen (o.a. om de verwachte schaarste op te vangen). De panelleden onderstrepen daarbij dat ICT de menselijke zorg niet mag verdringen. ICT kan primaire of secundaire preventie ondersteunen, bijvoorbeeld via een hartmonitor of ingeplante chips om glucose te meten of automatisch medicijnen toe te dienen.

ICT is een belangrijk middel om contacten te onderhouden of nieuwe persoonlijke contacten op te bouwen. Het wordt een hulpmiddel om oudere personen toch aan evenementen te laten deelnemen hoewel ze minder mobiel worden. Onder andere daarom zal een openbaar toegankelijke ICT-infrastructuur zeer belangrijk zijn.

ICT kan helpen om langer te participeren op de arbeidsmarkt. Ondersteunende technologie kan de kwaliteit van het werk verhogen, de werkplek aanpassen aan de behoeften van oudere werknemers en de combinatie

van arbeid en zorgtaken vergemakkelijken door werken op afstand mogelijk te maken. ICT kan ook ondersteuning bieden om na het optrekken van de pensioenleeftijd andere werkvormen te introduceren.

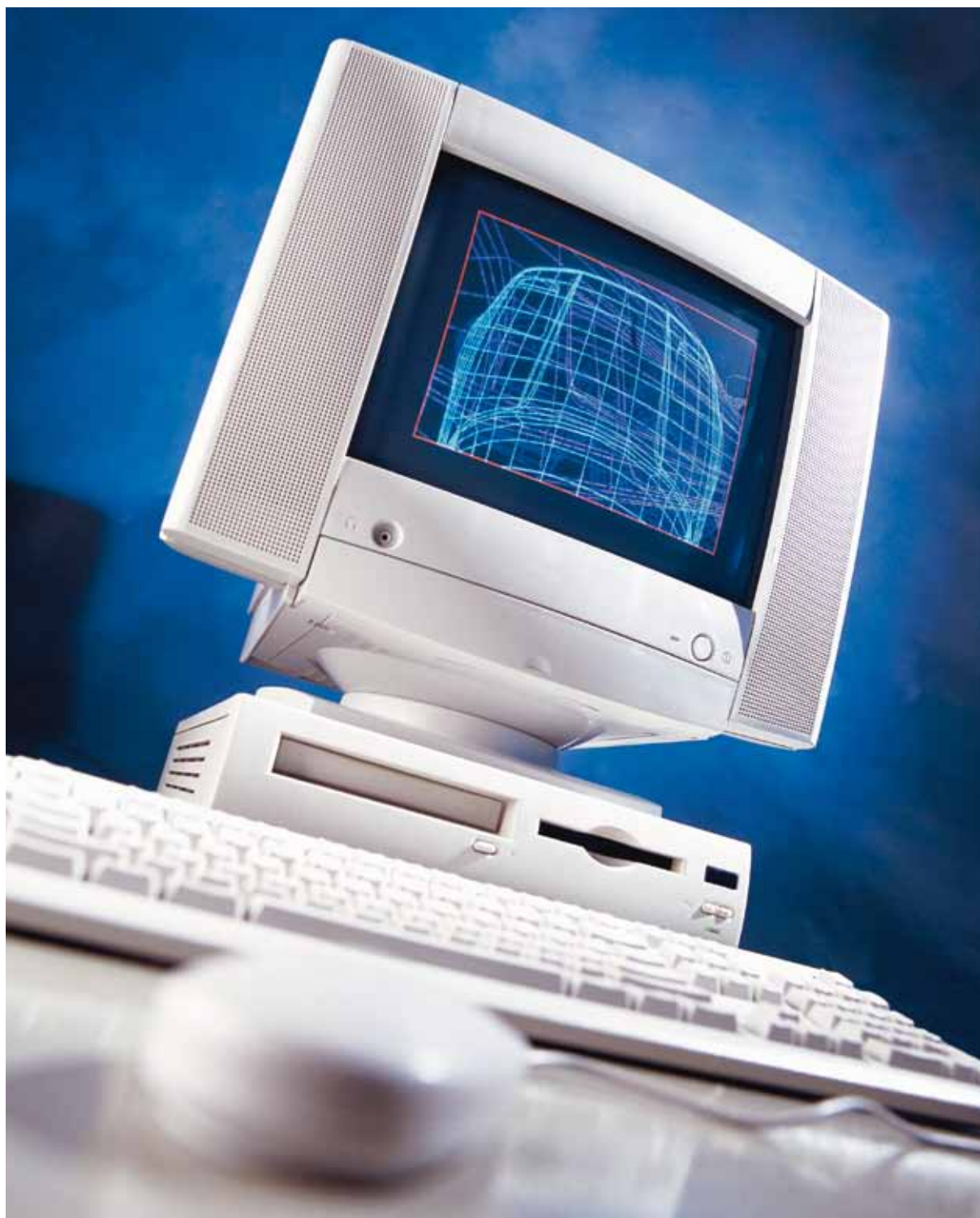
ICT wordt een hulpmiddel voor ontspanning en vrijetijd. Aangepaste toepassingen kunnen ouderen helpen om sneller aangepaste vormen van vrijetijdsbesteding te ontdekken. Zij kunnen vrijetijdsactiviteiten ook laagdrempelig maken (bijvoorbeeld de toegang tot kennis of een talenstudie via internet).

ICT-toepassingen kunnen het openbaar vervoer toegankelijker maken. Ze kunnen ook de veiligheid vergroten door in de auto rijtaken te ondersteunen of te bewaken en via training de rijvaardigheden op peil helpen houden.

Voorts kan ICT een oplossing bieden voor de ontoegankelijkheid van basisdiensten (bv. winkelen van op afstand).

“...Na zijn ontbijt trekt hij naar het zwembad waar hij eerst een frisse duik neemt en dan met een cocktail wat in de zon gaat liggen. Ondertussen leest hij via zijn tablet een aantal voorstellen na van jonge marketeers die ideeën uitwerkten voor een jonger imago van het bedrijf. Via zijn tablet heeft hij toegang tot een map uit hun computer waarin zij hun voorstellen opslaan. Na zijn middagmaal gaat hij op bed even rusten terwijl hij begint aan niveau 2 van de cursus Spaans die hij een tijdje geleden is beginnen te volgen. Via zijn tablet heeft hij makkelijk toegang tot verschillende cursussen. Naast Spaans probeert hij soms ook wat Chinees te leren, maar dat vindt hij te moeilijk. Tijdens de cursus krijgt Tim via zijn tablet het bericht dat zijn glucosespiegel uit balans is en hij zijn medicijnen moet nemen. Een onderhuidse chip meet die glucosespiegel en geeft een signaal naar zijn tablet...”

Hoofdstuk 2: ICT en ouderen, nu en later

Enkele voorbeelden van ondersteunende ICT

- ICT kan de mantelzorg ondersteunen (platform voor het vinden en aanbieden van mantelzorg, platform voor onderling contact en onderlinge steun bij mantelzorgers)
- ICT kan een hulpmiddel zijn tegen sociaal isolement en eenzaamheid bij ouderen. ICT helpt afstanden overbruggen om sociale relaties te onderhouden of op te bouwen: bijvoorbeeld via videoconversatie en virtuele gemeenschappen.
- In de gezondheidszorg zal ICT gebruikt worden bij monitoring (bv. telemonitoring, valdetectie via sensoren, chips in het lichaam of kleding voor monitoring van lichaamsparameters), therapie (bv. robot voor fysiotherapie) preventie (exergaming, gezondheidswebsite, automatische pillendoos, spelletjes voor hersenfitness).
- E-work, telewerken en domotica ondersteunen flexibel en van thuis uit werken. Sensoren kunnen de werkomgeving aangenaam maken op basis van metingen van omgevingsparameters (bv. temperatuur en lichtintensiteit). Robots kunnen ondersteuning bieden bij fysiek zware taken.
- Interactieve spelletjes (bv. platform voor online spelen via sensoren op het lichaam), e-boeken, e-kranten kunnen ouderen ondersteunen in hun vrije tijd. Virtuele toegang tot evenementen maakt vrijetijdsbesteding toegankelijk voor minder mobiele ouderen. Internet maakt kennis toegankelijk en is een belangrijk communicatiemiddel ter ondersteuning van de virtuele en fysieke vrijetijdsbesteding (afspraken voor activiteiten).
- Dankzij ICT kunnen ouderen langer zelfstandig wonen met toepassingen voor brand- en inbraakveiligheid (camera's, automatische inbraaksignalering, automatische controle van de sluiting van ramen en deuren bij het slapengaan of verlaten van de woning, rookmelders, automatische kookplaat, vibrerend waarschuwingssignaal ter vervanging van auditief signaal), hulp bij dagelijkse activiteiten (assistentierobots die voorwerpen kunnen dragen, poetsen, helpen bij aankleden, reminders die ouderen beschermen tegen de gevolgen van een cognitieve en mentale achteruitgang, slimme koelkasten die automatisch ontbrekende voedingsmiddelen bestellen).
- ICT kan ondersteuning bieden bij mobiliteit via het openbaar vervoer (flexibele dagtripplanner aangepast aan individuele behoeften), in de auto (signalisatie van blinde vlekken, waarschuwing bij obstakels en bij verminderde aandacht, automatische piloot). Verder kan ICT minder mobiele ouderen fysiek ondersteunen (slim looprek voor stabiliteit en detectie van obstakels en slimme boodschappentrolley). ICT kan een oplossing bieden voor een ontoegankelijke basisdienstverlening (e-banking en e-shopping).

HOOFDSTUK 3: TOEKOMSTEN

3.1. EEN WEBVORMIG ASSEN- STELSEL

Als basis voor de ontwikkeling van toekomstbeelden kozen de onderzoekers voor een webvormig assenstelsel dat de complexiteit van de thematiek beter belicht. De assen van het stelsel kwamen tot stand gedurende de stakeholderdialoog. Vernieuwend aan de benadering was vooral dat voldoende aandacht ging naar de complexiteit van veroudering in de maatschappij. De assen maken het mogelijk om stil te staan zowel bij de kenmerken van de maatschappij waar we naartoe willen, als bij aspecten die we moeten overwegen bij het stimuleren van technologiegebruik.

Assen die betrekking hebben op het maatschappijmodel gaan in op de rol van de overheid (meer of minder overheidssturing), op de focus die ze legt (vervagende grenzen tussen levensdomeinen aanvaarden of ze apart blijven benaderen) en op de keuzeruimte die ze zal creëren (mensen kunnen zelf kiezen tussen een ruime waaier aan toepassingen of de overheid zet een standaardtoepassing in de markt).

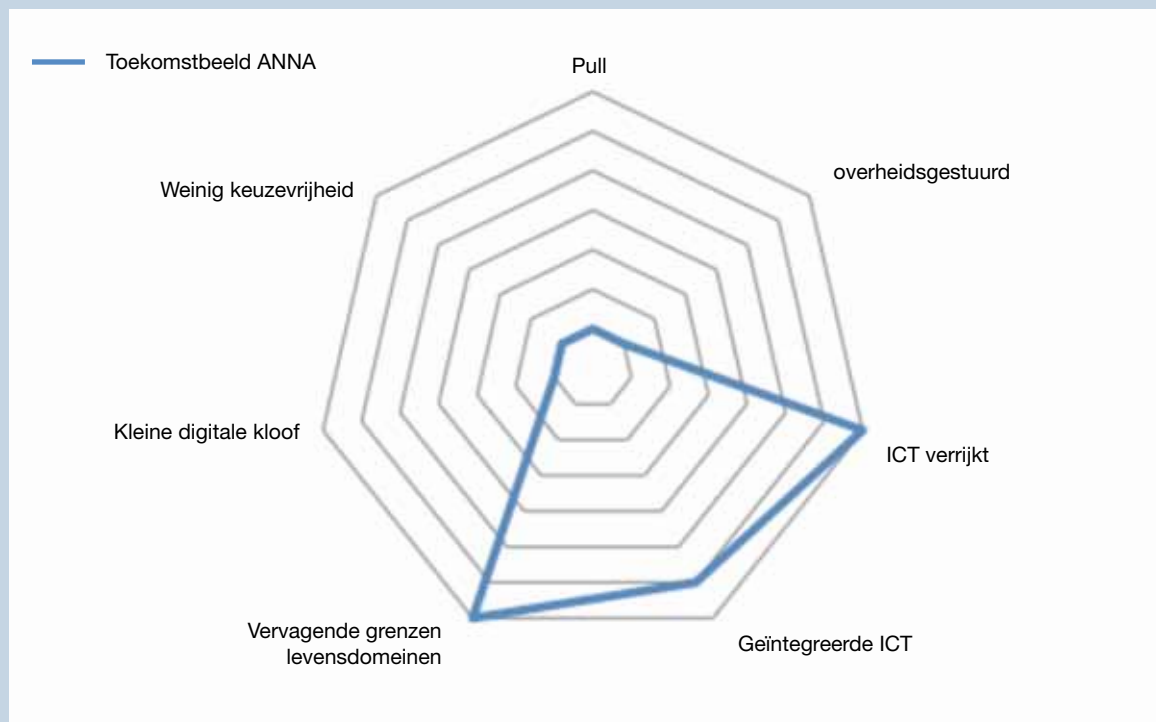
Assen die toespitsen op kenmerken van ICT gaan in op de vraag of de industrie producten “pusht” dan wel producten ontwikkelt die beantwoorden aan een vraag (push-pull), of ze verrijkend dan wel verarmend is voor de levenskwaliteit, of ICT aparte toepassingen aanbiedt voor elk individueel probleem dan wel met geïntegreerde ICT-toepassingen komt en of ICT de digitale kloof al dan niet versterkt.

De twee ‘assengroepen’ hangen samen. De digitale kloof heeft bijvoorbeeld met de kenmerken van ICT te maken maar ook met de mate waarin de overheid tussenkomt om ICT te reguleren. Daarenboven kan geïntegreerde ICT de vervaging van grenzen tussen levensdomeinen beïnvloeden en kan de mate van keuzevrijheid “technology push” in de hand werken. Daarom werd ervoor geopteerd om beide soorten assen in één assenstelsel te integreren.

Dat assenstelsel diende als basis voor de ontwikkeling van een aantal toekomstbeelden. Door verschillende posities op de verschillende assen te combineren, komen heel veel uiteenlopende soorten toekomstbeelden tot stand. Om de discussie met de burgers aan te zwengelen, werden 10 mogelijke beelden uitgewerkt.

Hoofdstuk 3: Toekomst

Toekomstbeeld ANNA (zie stripverhaal in middenkatern)

Uit bovenstaande figuur valt af te leiden hoe een toekomstbeeld is geconstrueerd. Elk van de trefwoorden illustreert een specifiek aspect waarmee rekening kan gehouden worden als ingezet wordt op ICT. Het gaat om de ICT- en maatschappijcontext waarin de persoon zich beweegt. De buitenste schil verwijst naar het aspect dat het dichtst aansluit bij het woord dat er staat. De binnenste schil betekent dat het aspect het meest tegengesteld is aan het woord dat er staat. Voor het ontwerpen van toekomstbeelden kan dan op die verschillende aspecten gevarieerd worden.

In het toekomstbeeld rond Anna komt dat als volgt tot uiting (lezen volgens de richting van een klok):

- ICT push: Producenten ontwikkelen constant nieuwe dingen, zonder dat er daarom een expliciete vraag naar is.
- Marktgestuurd: De markt bepaalt wat beschikbaar komt.
- ICT Verrijkt: de levenskwaliteit stijgt met ICT, goede combinatie werk en zorg, flexibel werk wordt mogelijk, het is tijdsbesparend, besparing personeel en middelen
- Geïntegreerde ICT: één apparaat waarop verschillende modules kunnen worden geïnstalleerd in functie van de wensen en behoeften
- Activiteiten in verschillende levensdomeinen (gezin, werk, vrije tijd,...) lopen sterk door elkaar.
- Grote digitale kloof naar inkomen en kennis
- Veel keuzevrijheid voor de gebruiker.

3.2. ICT IS NIET ALTIJD VANZELF-SPREKEND

ICT-gebruik roept vragen op rond privacy en ethiek. Vooral de toegang tot allerlei persoonlijke gegevens uit het privéleven doet vragen rijzen over bijvoorbeeld het gebruik van deze gegevens door verzekeringsmaatschappijen en/of werkgevers. Zij kunnen de informatie waarover ze beschikken immers misbruiken door bijvoorbeeld premies te herzien. Het continue gebruik van camera's kan zeer erg binnendringen in de private sfeer.

Bij burgers bestaat de vrees dat ICT hen te veel zal worden opgedrongen: mensen zullen sommige ICT-toepassingen die ze niet echt 'nodig' hebben, gebruiken zonder er verder bij stil te staan. ICT-toepassingen die bepaalde handelingen overnemen, kunnen de individuele vrijheid en keuzes beperken. Door meer menselijke taken over te nemen, maakt ICT mensen passiever en daardoor afhankelijker. En doordat mensen vaker een beroep doen op ICT verliezen ze mogelijk een aantal van hun eigen vaardigheden. ICT kan een vals gevoel van veiligheid geven. De toenemende complexiteit van ICT kan mensen minder weerbaar maken, doordat ze het moeilijker krijgen om de controle en het overzicht te bewaren. Bovendien kan technisch falen van ICT levensbedreigend zijn in situaties waarin mensen er voor hun gezondheid afhankelijk van zijn.

Betaalbaarheid is een ander belangrijk onderwerp. Zeker voor toepassingen in de zorg worden veel vragen gesteld over (terug)betaalbaarheid en tegemoetkomingen. ICT in de gezondheidszorg vraagt

hoge investeringskosten en het onderling laten samenwerken van toepassingen (interoperabiliteit) kan aanleiding geven tot hoge aanvullende kosten. De stakeholders stelden dat, vanuit het perspectief van een verzorgingsstaat, duidelijkheid nodig is over de terugbetaling van ICT. Er is bovendien ook meer duidelijkheid vereist over de doelstellingen, bevoegdheden en aansprakelijkheden m.b.t. ICT.

Mensen stimuleren om zo lang mogelijk thuis te blijven wonen, kan een heel hoge druk leggen op mantelzorgers, zeker als zij die zorg moeten combineren met arbeid. Dat moeten we vermijden. ICT-toepassingen kunnen de druk voor de mantelzorgers op een ongepaste manier opdrijven. Sommige deelnemers aan de burgerpanels uitten expliciet hun voorkeur voor een verblijf in een woonzorgcentrum indien dit nodig is om de familie minder te belasten.

De gebruiksvriendelijkheid van ICT is voor senioren zeer belangrijk. Ouderen hebben bijvoorbeeld een verminderde motoriek, gehoorproblemen, een verminderd zicht en een tragere reactiesnelheid. Het is ook niet altijd wenselijk om producten of toepassingen te maken voor een specifieke doelgroep aangezien dat 'stigmatiserend' kan werken (waardoor ouderen huiverig zijn om ICT te gebruiken). Een levensdomein- en doelgroepoverschrijdende ICT vermijdt stigmatisering en verhoogt bovendien de gebruiksvriendelijkheid.

ICT als middel om eenzaamheid tegen te gaan is mogelijk een tegenspraak. ICT kan persoonlijke contacten in het dagelijkse leven of in de zorg wegnemen (bv. ICT voor telebanking, gebruik van gps,...). Daarom dient erover gewaakt dat ICT eerder 'aanvullend' en niet 'ter

Hoofdstuk 3: Toekomst

vervanging van' menselijk contact wordt gebruikt. ICT om zelfstandig oud te worden kan ook niet op zichzelf staan. Mensen blijven nodig (bv. om te reageren op door ICT uitgestuurde alarmsignalen). Sommige stakeholders zijn ervan overtuigd dat ICT individualisme en egoïsme versterkt.

ICT moet op maat zijn van het levenspatroon en de levensfase van de gebruikers. De ouderen van de toekomst zullen ondersteuning moeten krijgen om de nodige kennis en vaardigheden te ontwikkelen. Het grote aanbod en de snelle ontwikkelingen van ICT-toepassingen kunnen leiden tot keuzestress bij de consument. Lang niet iedereen beschikt over het inzicht en de vaardigheden om uit het grote aanbod aan

ICT-toepassingen een geschikte keuze te maken. Sommige deelnemers aan de burgerpanels wijzen erop dat niet iedereen weerbaar is tegen commerciële en sociale druk. Die is heel groot, waardoor mensen die de ICT niet kunnen betalen soms schulden maken, omdat ze niet willen achterblijven.

Sommige burgers vragen zich af of steeds meer technologie altijd een verbetering is. Langer leven is niet altijd hetzelfde als kwaliteitsvol leven. Bovendien kan men zich vragen stellen bij de kosten die dit meebrengt voor de maatschappij.

Er is veel gepraat over de digitale kloof: de ongelijkheid in de toegang tot technologie en het gebruik ervan. Het gevolg is dat mensen ook op een ongelijke manier

toegang krijgen tot informatie en dienstverlening. De digitale kloof heeft verschillende dimensies: vaardigheden en competenties, gebruikscomfort, interesse en financiële mogelijkheden. Vrouwen, laagopgeleiden en ouderen maken minder gebruik van ICT, terwijl zij mogelijk veel baat zouden hebben bij aangepaste ICT. ICT kan kansarmen op de arbeidsmarkt benadelen (rekrutering verloopt bv. steeds vaker online).

In de toekomst kan de digitale kloof mogelijk kleiner worden, omdat de babyboomgeneratie al in zekere mate vertrouwd is met de digitale samenleving. Maar deelnemers wezen er ook op dat ICT zo snel evolueert dat er altijd een groep zal zijn die niet 'mee' is met de ontwikkelingen. Sommige deelnemers aan de burgerpanels pleiten er daarom voor om ICT trager te laten evolueren, terwijl anderen meer heil zien in een 'slimmere' evolutie met oog voor verschillende doelgroepen.

Bepaalde vragen bij de digitale kloof zijn niet specifiek voor ouderen maar gelden voor iedereen. De financiële kloof kan het gevolg zijn van inkomensverschillen,

maar ook van de hoge prijs van ICT. Het is in dit verband dus niet alleen een vraag die van belang is voor kansarmen. Ze geldt voor alle lagen van de bevolking. Sommigen zien de financiële kloof in de toekomst groeien, aangezien de kloof tussen arm en rijk verder verbreedt, terwijl anderen de financiële kloof zien verkleinen omdat de prijs van ICT zal blijven zakken.

De digitale kloof wordt eveneens in de hand gewerkt door het aspect 'interesse' in ICT. Of personen Interesse hebben in ICT hangt sterk af van de meerwaarde die zij zien in het licht van hun behoeften, hobby's, situatie. Als die inschatting van persoonlijke meerwaarde afwezig of niet sterk genoeg is, wijzen sommigen ICT af. Voor ouderen kunnen communicatie met familie in het buitenland, vragen om hulp bij schoollessen door kleinkinderen, een hobby zoals fotografie, of zin om de taal van een beoogd vakantie-land te leren bijvoorbeeld stimulansen zijn om interesse in ICT te ontwikkelen. Dat inzicht illustreert het belang van een persoonlijke benadering: enkel wie mensen persoonlijk kent, zal kunnen inschatten via welke insteek zij gemotiveerd kunnen worden om zich in ICT-mogelijkheden te verdiepen.

"...Vandaag gaat hij, net als de vorige dagen, met Arthur joggen. Arthur zegt dat hij geen behoefte heeft aan die 'high tech' meetapparatuur. Hij heeft enkel goede sportschoenen nodig om te lopen, zegt hij. Arthur vertelt dat zijn medewerkers vaak klagen over zijn afwezigheid omdat ze hem tijdens zijn vakanties zo slecht kunnen bereiken. Ze vinden het onvoldoende dat ze hem enkel via gsm kunnen bereiken. Arthur weet dat er verschillende mogelijkheden zijn via ICT maar al die ICT interesseert hem niet. Hij vindt ook dat vakantie, vakantie is en hij wil dan niet werken. Hij houdt zijn vakantie en werk graag gescheiden..."

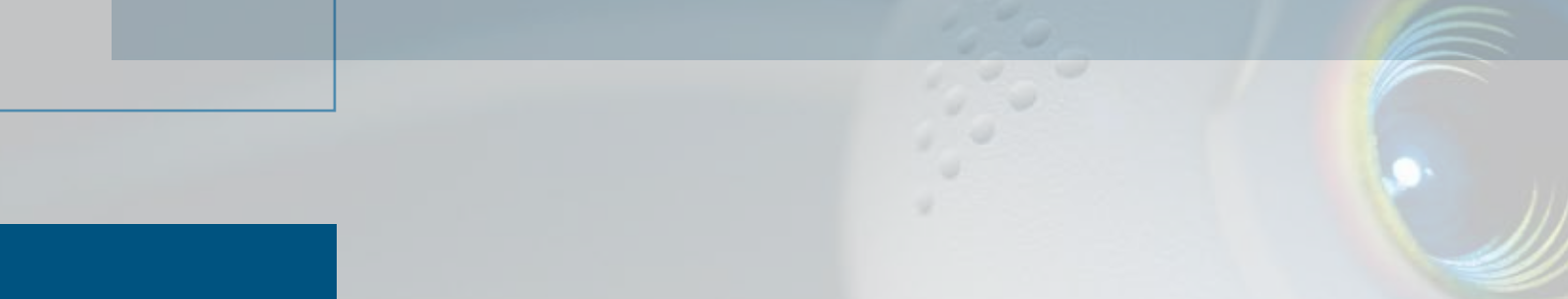

3.3. VOORWAARDEN VOOR ACCEPTATIE EN GEBRUIK VAN ICT

Burgers en experts hechten veel belang aan keuzevrijheid. Mensen willen zelf controle houden over ICT en niet omgekeerd. De mogelijkheid moet bestaan om zelf nog creatief en flexibel te zijn. Ouderen willen in de toekomst geen ‘halve robot’ worden. Er moet voldoende ruimte zijn om ICT al dan niet te gebruiken en te kiezen tussen toepassingen. Deelnemers aan de

burgerpanels verwachten zelfs dat keuzevrijheid de aanvaarding en het gebruik positief zal beïnvloeden. Sommigen van hen gaven aan dat ze geen probleem zouden hebben met één door de overheid gekozen en terugbetaalde toepassing die gegarandeerd werkt. Anderen willen graag zelf meer mogelijkheden om te kiezen tussen opties.

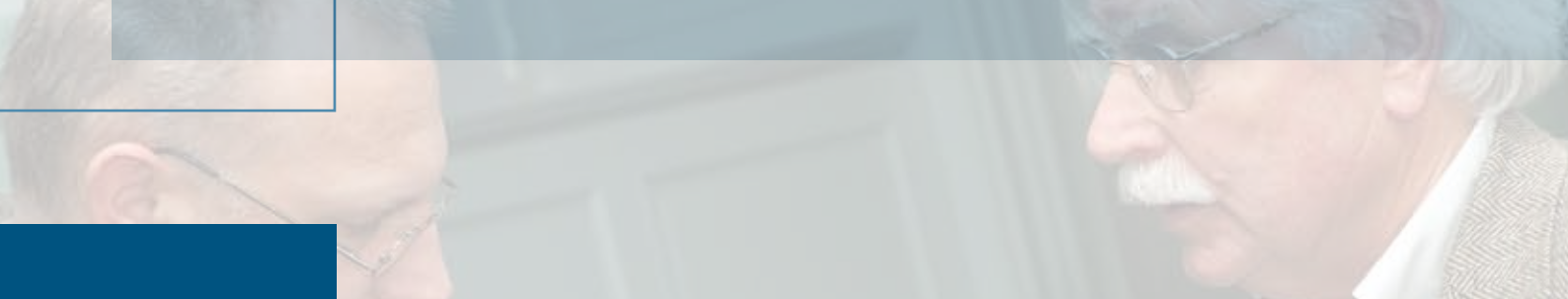
...Tim vindt de tablet een fantastische toepassing om mee te werken. Bij aankoop staan er geen applicaties op en je kan naar eigen behoefte via een speciale website applicaties opladen. Wanneer de applicaties je niet meer interesseren, kan je ze gewoon wissen. Geregeld vult Tim ook enquêtes in waarin de industrie nagaat welke behoeften mensen hebben. Soms gaat hij ook ICT-producten testen waarna hij vragenlijsten moet invullen. Op basis van de resultaten van die enquêtes en vragenlijsten worden dan nieuwe applicaties ontwikkeld. De overheid bemoeit zich niet meer met de ICT-markt omdat dat zo'n belangrijke en grote markt geworden is. Ze geeft ook geen financiële incentives meer, want ICT is zo ver verspreid dat die niet meer nodig zijn om het gebruik te stimuleren.

A photograph of two men in a professional setting. The man on the left is younger, with glasses, wearing a dark jacket over a brown shirt and a yellow lanyard with a badge. The man on the right is older, with white hair, glasses, and a mustache, wearing a brown tweed jacket over a white shirt and a patterned tie. They are both looking at a white and black cylindrical object with a red band, which the older man is holding. The background is a dark green paneled wall. A blue horizontal bar is at the top of the page, and a yellow bar is at the very top.

HOOFDSTUK 4:

ENKELE CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

De discussies met burgers en experts over ouderen en ICT in de toekomst leren dat er voor ouderen vooral een behoefte bestaat aan sociale innovatie, meer dan louter technologische innovatie. Dat vraagt om een behoeftegestuurd model dat meer kennis genereert over de behoeften en preferenties van de ouderen. Dat vraagt ook dat de plaats van technologie niet wordt beredeneerd vanuit de mogelijkheden van een product of dienst of op basis van geïsoleerde problemen, maar eerder op basis van een geheel van ondersteuningsbehoeften en -mogelijkheden.

De ouderengroep is een diverse groep. De behoeften en verwachtingen zijn sterk gedifferentieerd naargelang de levensfase, de omgeving, het sociale netwerk, de cultuur, enz... De ontwikkeling van een ICT-beleid voor ouderen moet met die diversiteit rekening houden.

Tevens is het van belang om ICT niet te benaderen als een geïsoleerde oplossing en hulpmiddel bij het actief ouder worden, maar om de mogelijkheden van ICT aan te wenden binnen een globaal denkkader over actief ouder worden. ICT mag hierbij geenszins de bestaande diensten vervangen maar mag deze enkel ondersteunen. Bovendien wordt een vraaggestuurde benadering van het ICT-beleid verwacht dat 'technology push' vermijdt, maar voor de ontwikkeling van nieuwe toepassingen van ICT uitgaat van de behoeften en preferenties van ouderen. Overigens moet de ouderengroep benaderd worden als een diverse groep: het is aangewezen om verschillende subgroepen ouderen actief te laten participeren aan het ontwerp-proces van ICT en aan het debat over ICT-gebruik.

Bovendien bestaat een behoefte aan een geïntegreerde visie op ICT voor de verschillende levensdomeinen van ouderen. Van de overheid wordt verwacht dat ze beleidsvisies op ICT integreert in elk beleidsdomein dat relevant is voor de maatschappelijke participatie van ouderen. Versnippering van benadering per levensdomein creëert onnodige verwarring en complexiteit. Voor de industrie vertaalt een geïntegreerde visie zich in de ontwikkeling van levensdomeinoverschrijdende en geïntegreerde modulaire toepassingen. Universele ICT die niet specifiek is ontworpen voor één doelgroep vermijdt stigmatisering. Een geïntegreerde visie vertaalt zich ook in een zoektocht naar gebruiksvriendelijke interoperabiliteit van verschillende ICT-toepassingen.

Aanvullend onderstrepen de panelleden het belang van keuzevrijheid. Die heeft betrekking op drie verschillende aspecten: de keuze om ICT al dan niet te gebruiken, de keuze welke ICT gebruiken en tot slot de belangrijke eis dat ICT het gedrag of de gewoonten niet mag gaan inperken. ICT mag geen levenspatroon opleggen, maar moet bestaande levenspatronen ondersteunen en optimaliseren.

De overheid heeft de rol om er mee op toe te zien dat ICT betaalbaar, toegankelijk, beschikbaar en gebruiksvriendelijk is (fysiek en intellectueel). Er bestaat een behoefte aan continue vorming en ondersteuning (intellectueel, fysiek en technisch) om ouderen, met verschillende kennis en vaardigheden, via aangepaste initiatieven bij te staan. Sensibilisering over de mogelijkheden en risico's van ICT is belangrijk om de kennis van en interesse in ICT te vergroten.

Hoofdstuk 4: Enkele conclusies en aanbevelingen

Er zijn wettelijke kaders nodig op verschillende deel-domeinen: bescherming van de privacy, controle van (medische) producten en diensten, controle op misbruik van online diensten (bv. overmatig virtueel dokters-bezoek), de regulatie van de telecomsector, beperken van de commerciële druk en waarborgen van bereik overal in Vlaanderen.

We moeten het debat blijven voeren over terugbetaling en tegemoetkoming van ICT. Deelnemers aan de burgerpanels pleiten ervoor om de duurzaamheid en betrouwbaarheid van ICT mee in rekening te brengen, dit laatste zeker in het geval van medische toepassingen. Er moet ook gewerkt worden aan de onderliggende infrastructuur van ICT zodat toepassingen gegarandeerd bereik hebben en kunnen functioneren.

Een laatste reeks aanbevelingen heeft betrekking op de levensdomeinen. Zo zullen de woonomgeving

(ruimtelijke ordening) en de woningen (huisvesting) aangepast moeten worden aan de vergrijzing en de diversiteit van de ouderenbevolking. Daarbij moeten we stilstaan bij hoe ICT- en domoticoepassingen te integreren in onze huisvesting. Wat de mobiliteit van ouderen betreft, moeten we nadenken over hoe een aangepaste dienstverlening uit te bouwen voor fysiek minder mobiele ouderen en over welke ICT hierin ondersteuning kan bieden. De vraag dient aangekaart hoe ICT in teschakelen als hulpmiddel om het openbaar vervoer beter af te stemmen op de behoeften van de ouderengroep. Verder is een kader nodig om met het implementeren van ICT in de zorg het tekort aan zorgpersoneel op te vangen en de zorgverstrekkers te ondersteunen. Met betrekking tot arbeid is het nodig om de definitie van arbeid te herzien als de pensioenleeftijd wordt opgetrokken en moeten we voorts nadenken over het gebruik van ICT op de arbeidsmarkt.

Dit dossier is gebaseerd op het wetenschappelijk rapport *ICT in Wel en Wee*.

Actief ouder worden in Vlaanderen. Dit rapport is gebaseerd op een onderzoek in opdracht van het IST. Het projectteam bestond uit de onderzoeksgroep Organisatie, beleid en sociale ongelijkheden in de gezondheidszorg (OPIH) van de Vrije Universiteit Brussel (Sarah Mousaid en Mark Leys), Pantopicon (Michael van Lieshout en Nicole Rijkens-Klomp) en het IST (Marian Deblonde en Donaat Cosaert). De geïnteresseerde lezer kan het rapport raadplegen op onze website www.samenlevingentechnologie.be.

Hieronder vermelden we een aantal dossiers en referenties in het Nederlands. Dat verklaart waarom er veel verwezen wordt naar Nederlandse bronnen.

Andere dossiers en wetenschappelijke rapporten van het IST bieden aanknopingspunten voor deze discussie:

- Dossier 23: Digitale inclusie in Vlaanderen
- Dossier 18: ICT en cultuurparticipatie
- Dossier 13: Convergerende technologieën
- Dossier 10: Armoede en technologie
- Dossier 7: Assistentieve technologie

Voor België bestudeert de studiecommissie voor de vergrijzing van het Federale Planbureau verwachtingen voor de toekomst

- <http://www.plan.be/Desc.php?lang=nl&TM=65&IS=57>

In Vlaanderen is een leesbaar themanummer verschenen over veroudering en diversiteit

- Het oktober-novembernummer 2010 van het Tijdschrift voor Welzijnswerk (jg. 34, nr. 311) is een themanummer met als titel: “De verkleuring van de vergrijzing.”

Het Nederlandse Rathenau instituut heeft documenten opgesteld die de reflectie over ouderen en ICT kunnen inspireren

- K. Ayoubi, N.A. Bitter, R.J.R. Bouwman, A. Errami, L. Kamphuis, J.W. Knibbe, L.B.; Oudshoorn, E.R. Paalberends, I.J.C. van Rens, M.H.F. van Wijk, Roze bril of oogkleppen? De visie van betrokken stakeholders op de personalisering van zorgtechnologie: http://www.rathenau.nl/uploads/tx_tferathenau/Roze_bril_of_oogkleppen.pdf

Het RIVM doet toekomstverkenningen

- van den Berg Jeths, A., J.M. Timmermans, N. Hoeymans, I.B. Woittiez, Ouderen nu en in de toekomst, Gezondheid, verpleging en verzorging 2000 – 2020 <http://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/270502001.pdf>

zie ook

- Sanderse C, Verweij A, Beer J de. Vergrijzing: Wat zijn de belangrijkste verwachtingen voor de toekomst? In: Volksgezondheid Toekomst Verkenning, Nationaal Kompas Volksgezondheid. Bilthoven: RIVM, <http://www.nationaalkompas.nl>

Interessante info is ook te vinden via het Sociaal Cultureel planbureau:

- De jaarboeken ICT en samenleving van het Nederlandse SCP (te vinden via <http://www.scp.nl/Publicaties>) toont de veranderingen in het leven van mensen in relatie tot technologische ontwikkelingen. Rond de eeuwwisseling leefden hierover diverse wetenschappelijke en beleidsmatige vragen zoals: ontstaat er een nieuwe tweedeling op basis van toegang tot internet, worden mensen eenzamer met technologie en zullen laaggeschoolden nog kansen krijgen op de arbeidsmarkt?

colofon

dossier 'ICT in Wel en Wee'

Auteurs:

Sarah Mousaid en Mark Leys (Vakgroep medische sociologie – VUB-MESO)
met de inbreng van Michael van Lieshout en Nicole Rijkens-Klomp (Pantopicon)

Projectleiding:

Marian Deblonde en Donaat Cosaert (IST)

Taalcorrectie:

Luk Van Respaille

Beeldmateriaal:

Cover: Jeroen Cant: "Mijn high-tech grootouders"
Pagina 30: Johan Boelaert: "Beter-Best"
Pagina 18 en 34: studio Dann: E-Dinges
ontwerper van het stripverhaal ANNA: Pantopicon

Ontwerp:

B.ad (Belgian Advertising)

Druk:

Artoos

Verantwoordelijke uitgever:

Robby Berloznik, Directeur IST

Het Instituut Samenleving en Technologie is een onafhankelijke en autonome instelling verbonden aan het Vlaams Parlement. Het instituut onderzoekt de maatschappelijke aspecten van wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen. Dat gebeurt op basis van studie en analyse, structureren en stimuleren van het maatschappelijke debat, observatie van wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen in binnen- en buitenland, prospectief onderzoek naar die ontwikkelingen, informeren van doelgroepen en advies aan het Vlaams Parlement op basis van de activiteiten. Daarmee wil het Instituut bijdragen tot het verhogen van de kwaliteit van het maatschappelijke debat en tot een beter onderbouwd besluitvormingsproces.

Instituut Samenleving & Technologie

INSTITUUT SAMENLEVING & TECHNOLOGIE
Vlaams Parlement

Huis van de Vlaamse Volksvertegenwoordigers
Leuvenseweg 86, 1011 Brussel
TEL +32 [0]2 552 40 50
FAX +32 [0]2 552 44 50
ist@vlaamsparlement.be
www.samenlevingentechnologie.be

Instituut verbonden aan het Vlaams Parlement

ISBN : 9789081907200

Het Instituut Samenleving en Technologie is een autonome organisatie verbonden aan het Vlaams Parlement.
(www.samenlevingentechnologie.be)

Als autonome instelling verbonden aan het Vlaams Parlement heeft het Instituut een eigen Raad van Bestuur. Die bestaat uit 16 leden. De helft daarvan zijn volksvertegenwoordigers uit alle fracties van het Vlaams Parlement (die ook de voorzitter leveren), de andere helft zijn deskundigen uit de Vlaamse wetenschappelijke, technologische, milieu- en sociaaleconomische wereld.

De Raad van Bestuur van het Instituut Samenleving en Technologie bestaat uit:

De heer Robrecht Bothuyne

De heer Marc Hendrickx

Mevrouw Sabine Poleyne

De heer Hermes Sanctorum

Mevrouw Marleen Van den Eynde

De heer Bart Van Malderen

De heer Lode Vereeck

als Vlaamse volksvertegenwoordigers en

Mevrouw Brenda Aendekerk

Mevrouw Ria Bourdeaud'hui

De heer Johan De Tavernier

Mevrouw Monica Höfte

De heer Harry Martens

Mevrouw Caroline Pauwels

De heer Peter Van Humbeeck

De heer Jos van Sas

als de vertegenwoordigers van de wetenschappelijke en technologische wereld

v.u. Robby Berloznik, directeur IST, Vlaams Parlement, 1011 Brussel